

תכניות לימודים רשמיות בתחום היהדות בחינוך הממלכתי-עברי

מסמך זה הוכן לבקשת יו"ר ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, חה"כ יוסף טייב, ומטרתו לסקור את תכניות הלימודים הרשמיות בחינוך הממלכתי-עברי העוסקות בתכנים של יהדות ומורשת יהודית. במסמך ייסקרו התכניות הקיימות בתחום זה ויובאו דוגמאות לתכנים הנלמדים במסגרתן, אך לא נעשה בו ניסיון לבחון את מידת ואופן יישומן של התכניות. בהתאם לבקשה, במסמך זה נתמקד בתוכניות הלימודים הרשמיות של משרד החינוך בתחום. יש לציין כי בבתי הספר מתקיימות פעילויות רבות בתחום היהדות והמורשת היהודית מעבר לתכניות הלימודים הרגילות, בהן תכניות חיצוניות המופעלות באמצעות תקציבי הגפ"ן או מקורות אחרים, פעילויות סביב מעגל השנה ועוד. בנוסף יש בתי ספר בחינוך הממלכתי שמתקיימות בהן תכניות סדורות לתגבור לימודי יהדות (תל"י).¹

מסמך זה עוסק במקצועות המוקדשים לעיסוק בתחומי היהדות והמורשת היהודית. מלבד אלה, ישנם מקצועות נוספים המכילים גם הם תכנים המתייחסים לנושאים אלו – היסטוריה, ספרות, גיאוגרפיה, חברה – אך תכנים העוסקים ביהדות לא בהכרח נמצאים במוקד בתכניות הלימודים במקצועות אלו בחינוך הממלכתי וקשה לקבוע באיזו מידה הם תופסים בהם מקום מרכזי.

1. אסדרת המנגנון לקביעת תוכניות הלימודים

בחוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953 (להלן: החוק), בסעיף 4(א), נקבע כי על שר החינוך לקבוע את תוכנית הלימודים של כל מוסד חינוך רשמי ובתוכה "תוכנית יסוד" – או "תוכנית הליבה" כפי שהיא מוגדרת על ידי משרד החינוך – המחייבת את כלל המוסדות הרשמיים.² בחוק נקבעו גם **מטרות החינוך הממלכתי** (שנוסחו מחדש בתיקון משנת 2000) ובהן, בין היתר, לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו; להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום

¹ למידע מקיף בנושא תוכניות חיצוניות ללימוד יהדות במערכת החינוך ראו: עדו אבגר, [מידע על מעורבות גורמים חיצוניים בפעילות חינוכית](#) במוסדות חינוך – עדכון והרחבה, בדגש על פעילות בתחום הוראת היהדות, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 בינואר 2018.

² [חוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953](#).

ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים; ללמד את תולדות ארץ ישראל ומדינת ישראל; ללמד את תורת ישראל, תולדות העם היהודי, מורשת ישראל והמסורת היהודית, להנחיל את תודעת זכר השואה והגבורה, ולחנך לכבדם.³

1.1 המזכירות הפדגוגית

על פי אתר משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית (להלן: המזה"פ) אחראית לעיצוב המדיניות החינוכית-פדגוגית של משרד החינוך, ובכלל זה קביעת תוכניות הלימודים, תוכני הלימוד, המיומנויות והערכים הנדרשים ללומד והצגת הישגים נדרשים, פיתוח דרכי הלמידה המאפשרות את הקניית התוכן והמיומנויות הללו ואישור ספרי לימוד, חומרי לימוד ועזרי לימוד. פעילות המזה"פ מתפרסת על כל מגזרי האוכלוסייה בישראל ועל כל שכבות הגיל, מגני הילדים ועד סיום כיתה י"ב.⁴ במזכירות כמה אגפים של תחומי הדעת: אגף מדעים, אגף שפות, אגף אומנויות ואגף מורשת חברה ורוח. בכל אחד מהאגפים פועלים **מנהלי תחומי דעת (מפמ"רים)**, הממונים על תוכניות לימודים ועל חומרי לימוד של תחומי הדעת. המפמ"ר גם מרכז את **ועדת המקצוע** בתחומו, שתפקידה לייעץ ליושב-ראש המזכירות הפדגוגית בהתוויית מדיניות ההוראה של תחומי הדעת במערכת החינוך.⁵

1.2 חוזרי מנכ"ל ומסמכי ארגון למידה

כפי הנראה, למרות דרישות החוק, עד ראשית שנות האלפיים לא התפרסמה תוכנית לימודים מרכזית אחת המחייבת את כלל בתי הספר. בעקבות עתירות בנושא לבג"ץ, המזכירות הפדגוגית החלה בגיבוש תוכנית מקצועות הליבה שתחייב את כל בתי הספר בחינוך היסודי ובחטיבת הביניים.⁶ בעשור הראשון של שנות האלפיים התפרסמו כמה **חוזרי מנכ"ל** העוסקים בהגדרת תכנית היסוד (הליבה), שהיא המכנה הלימודי המשותף המחייב את כל הלומדים במערכת החינוך הישראלית. חוזרי המנכ"ל בנושא זה התקפים כיום עודכנו לאחרונה לפני כעשור וחצי.

בשנת 2011 החל משרד החינוך לפרסם לקראת פתיחה של כל שנת הלימודים קובץ מסמכים הנקרא **מתני"ה** – **מארז תכנון ניהול והיערכות**. המארז הוא מדריך ארוך ומפורט שבו נקבעו בין היתר העקרונות שלפיהם בתי הספר צריכים לארגן את שעות ההוראה על פי המגזר והפיקוח שאליו הם משתייכים. פרסום המארזים פסק בעקבות משבר הקורונה, שהשפיע רבות על מערכת החינוך. בשנת תשפ"ב החל משרד החינוך לפרסם לקראת כל שנת לימודים מסמכים תמציתיים יותר, **מסמכי ארגון הלמידה**, שנקבעה בהם חלוקת השעות במקצועות הלימוד בשני שלבי חינוך – היסודי וחטיבת הביניים. במסמכים אלו מוצגת גם חלוקת השעות המוגדרת למקצועות בכל שלב חינוך וכיתה לפי מגזר. המסמכים נועדו לאפשר יתר גמישות ואוטונומיה עבור בית הספר: לחלק מהמקצועות לא מוגדרות שעות ספציפיות אלא יש אשכול של שעות עבור כמה מקצועות, ובית הספר רשאי להחליט כיצד לחלקן. לגמישות זו הגבלות

³ [חוק חינוך ממלכתי \(תיקון מס' 5\)](#), התש"ס-2000.

⁴ אתר משרד החינוך, [המזכירות הפדגוגית](#), כניסה: 6 בספטמבר 2023; מעמדה ותפקידיה של המזה"פ מעוגנים ב[תקנות חינוך ממלכתי \(סדרי הפיקוח\)](#), התשי"ז-1956.

⁵ משרד החינוך, [המזכירות הפדגוגית: אודותינו](#), כניסה: 6 בספטמבר 2023.

⁶ שירה בן ששון פורסטנברג, [תוכנית הליבה](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 במאי 2003; אתי וייסבלאי, [לימודי ליבה במערכת החינוך החרדית](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 30 ביולי 2012, עמ' 7-8. בית המשפט דחה את העתירה בעקבות התחייבות המשרד לגבש תוכנית לימודי ליבה.

מסוימות: ראשית, יש ללמד את כל המקצועות המפורטים בכל שכבת גיל (לפחות חלק מהשנה); שנית, יש כמה מקצועות, המסומנים בטבלה בכחול, שחובה ללמדם כל השנה, בכל שבוע ובכל שכבות הגיל.⁷

2. מקצועות לימוד בנושאי יהדות ומורשת בתכנית היסוד בחינוך הממלכתי-עברי

2.1 חוזרי מנכ"ל בנושא תכנית הליבה ומקצועות החובה

בטבלה להלן הגדרת חובת הלימוד של מקצועות בתחום היהדות והמורשת בחינוך היסודי והעל יסודי. בשלב היסודי ובחטיבת הביניים ישנם חוזרי המנכ"ל העוסקים בהגדרת תכנית היסוד, כלומר, במקצועות שחובה על כל בית ספר ללמד. יש לציין כי מועד פרסום החוזרים הללו על פי אתר משרד החינוך הוא 2022, אך למעשה הם עודכנו בעשור הראשון של שנות ה-2000 ורק פורסמו מחדש לאחרונה, ללא שינוי.⁸ בחטיבה העליונה ישנו חוזר מנכ"ל העוסק בארגון הלימודים ובכלל זה מגדיר את המקצועות שבהם יש חובת היבחנות בבחינות הבגרות ואת אלה שהם חובת לימודים, ללא בחינת בגרות חיצונית.⁹

טבלה 1: מקצועות החובה בתחום היהדות והמורשת בחינוך העברי-ממלכתי על פי חוזרי מנכ"ל משרד החינוך, 2022

שלב חינוך	מקצוע	כיתה	שעות שבועיות
יסודי	תנ"ך	ב'ו'	2
	חטיבת ביניים	תרבות ישראל	ז'
		תנ"ך/מורשת ¹⁰	ח'
חטיבה עליונה	תנ"ך	ז'ח'	2 ¹¹
		י'ו"ב	2 יח"ל

בנוסף, בחטיבה העליונה ישנה אפשרות לתלמידים ללמוד מקצועות מורחבים בהיקף של 5 יח"ל ובהם מקצועות מתחום היהדות והמורשת כגון תנ"ך, תושב"ע, מחשבת ישראל, ומשפט עברי ומחשבת ישראל, תוכניות אלה יוצגו בהמשך.¹²

⁷ אסף ויניגר, [מדיניות ארגון שעות הלימוד במערכת החינוך](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 18 בספטמבר 2022, עמ' 3.

⁸ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל, הוראת שעה 0367 – החלפה, [תוכנית יסוד \(ליבה\) לחינוך היסודי במדינת ישראל](#), 9 בנובמבר 2022; הוראת שעה 0366 – החלפה, [תוכנית היסוד \(ליבה\) לחטיבות הביניים בחינוך העל-יסודי](#), 8 בנובמבר 2022.

⁹ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל, הוראת קבע מס' 0230 – החלפה, [התוכנית הלאומית ללמידה משמעותית - החטיבה העליונה: ארגון הלימודים ותעודות הסיום-עדכון](#), 5 בספטמבר 2019.

¹⁰ בחוזר המנכ"ל משנת 2007 הוגדרו שתי שעות תנ"ך ושעה אחת מורשת/תושב"ע. החטיבה העליונה חויבה בשתי שעות תנ"ך ושתי שעות ספרות/מחשבת ישראל. יש לציין כי בחוזר של 2007 החינוך הממלכתי העברי והממ"ד מוגדרים באותה טבלה, ואילו בחוזר העדכני יש טבלאות נפרדות ושונות לכל אחד מהזרמים. ראו: משרד החינוך, חוזר מנכ"ל תשס"ח/3(א), [תכנית היסוד \(ליבה\) לחינוך העל-יסודי](#), 1 בנובמבר 2007.

¹¹ שתי שעות שבועיות בממוצע בשנה, לפי החוזר יש ללמד שש שעות שבועיות לאורך שלוש השנים, ובידי בית הספר ההחלטה על אופן חלוקתן.

¹² משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף בכיר בחינות, [זכאות לתעודת בגרות](#); תיק תוכניות לימודים לעובדי הוראה, [חטיבה עליונה](#), כניסה לכולם: 22 בינואר 2023.

2.2 מסמכי ארגון הלימדה

להלן הגדרת השעות עבור מקצועות בתחום היהדות והמורשת בכל אחד מהשלבים על פי מסמכי ארגון הלימדה לשנת תשפ"ד בחינוך הממלכתי-עברי. המקצועות מובאים כחלק מהאשכול על מנת להמחיש את חלוקת השעות הנדרשת בינם לבין מקצועות אחרים:¹³

טבלה 2: מקצועות הלימוד בתחום היהדות והמורשת בחינוך העברי-ממלכתי על פי מסמך ארגון הלימדה תשפ"ד

חינוך יסודי

שעות לימוד						מקצוע	אשכול
ו	ה	ד	ג	ב	א	שכבת גיל	
32	32	31	31	29	29	שעות מחייבות לשבוע	
10	10	10	12	11	10	שפת אם עברית	אוריית, שפתית, מורשת, חברה ורוח
						ספרות	
						תנ"ך (ב-ו)	
						מולדת חברה ואזרחות (ב-ד)	
						תרבות יהודית ישראלית (ב-ו)	
						היסטוריה (ו)	
גאוגרפיה (ה-ו)							

חטיבת ביניים

סך הכול שעות בשלוש שנים	מקצוע	אשכול
108		שעות אורך
9	שפת אם עברית	שפת אם
31	תנ"ך	רוח חברה ומורשת
	אזרחות	
	תרבות יהודית-ישראלית	
	ספרות	
	היסטוריה	
	גאוגרפיה	

¹³ משרד החינוך, ארגון הלימדה – יסודי; שנת הלימודים תשפ"ד; ארגון הלימדה – חטיבת ביניים (המסמכים ללא תאריך, ללא ציון האגף המפיק וללא שם כותב או עורך).

ניתן לראות כי **על פי מסמכי ארגון הלמידה, בשונה מן המצוין בחוזר המנכ"ל, בחינוך היסודי נלמד מקצוע נוסף העוסק ביהדות ומורשת מלבד תנ"ך והוא תרבות יהודית-ישראלית.** כפי שצוין, חוזר המנכ"ל בעניין תכנית הליבה בחינוך היסודי התקף כיום עודכן למעשה לאחרונה ב-2005, לפני שתכנית לימודים זו היתה קיימת. לשני המקצועות לא מוגדרות שעות ספציפיות, אלא הם נכללים באשכול שמוקצה לו סל שעות, ועל בית הספר להחליט כיצד לחלקן. כאמור, מקצועות המסומנים בטבלה בכחול, חובה ללמדם כל השנה, בכל שבוע ובכל שכבות הגיל.

- **ביסודי:** תנ"ך מסומן בכחול, כך שחובה ללמדו בכל שבוע (בכיתות ב'-ו'), אך לא מוגדר לו מספר שעות מינימלי, כלומר, אפשר באופן עקרוני לבחור ללמדו שעה אחת. תרבות יהודית ישראלית אינו צבוע כחול ולכן חובה ללמדו לאורך השנה (בכיתות ב'-ו'), אך לא בהכרח כל שבוע (ניתן ללמדו רק על פני חלק מהשנה).
- **בחטיבת הביניים:** שני המקצועות לא מסומנים בכחול. סל השעות שהוקצה בתשפ"ד לששת המקצועות באשכול לשלוש שנים הוא 31 שעות שבועיות, כלומר, כ-1.7 שעות בממוצע לכל מקצוע לשנה. אך כאמור, בידי בית הספר לקבוע את החלוקה לפי שיקול דעתו, ואין חובה עליו ללמד את המקצוע לאורך כל השנה.

2.3 חוזר מנכ"ל בתחום לימודי היהדות והמורשת

ב-2017 פורסם חוזר המנכ"ל בנושא לימודי תחום הדעת תרבות יהודית-ישראלית בחינוך הממלכתי, המתווה את אופן הוראת התחום, וב-2019 פורסם חוזר מעודכן. על פי חוזר המנכ"ל מ-2019, תרבות יהודית-ישראלית הוא מקצוע חובה ויש ללמדו בחינוך היסודי בהיקף של חמש שעות שבועיות לפחות במהלך ארבע שכבות גיל, בכיתות ג'-ו', ובחטיבת הביניים חמש שעות שבועיות לפחות במהלך שלוש שכבות גיל, בכיתות ז'-ט'.¹⁴ יש לציין כי הוראות אלה לא תואמות את הנאמר בחוזר המנכ"ל הכללי העוסק בתכנית הליבה (לפיו אין חובה ללמד את המקצוע בחינוך יסודי) ולא את הנאמר במסמך ארגון הלמידה (המאפשר גמישות רחבה בנוגע לשעות הלימוד המוקצות למקצוע, אך מחייב ללמדו גם בכיתה ב'). כאמור, החוזר העוסק בתכנית הליבה בחינוך היסודי עודכן לאחרונה ב-2005, לפני קיומה של התכנית בתרבות יהודית-ישראלית (ראו לעיל על התפתחות תחום הדעת), אך מסמך ארגון הלמידה פורסם לקראת שנת הלימודים תשפ"ד.

¹⁴ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל, הוראת קבע מס' 0216 – החלפה, [לימודי תחום הדעת תרבות יהודית-ישראלית בחינוך הממלכתי](#), 6 במאי 2019.

3. תכניות הלימודים הרשמיות בחינוך הממלכתי בתחום היהדות והמורשת

טבלה 3: תוכניות הלימודים בתחום היהדות והמורשת בחינוך הממלכתי, לפי שלב חינוך

תחום	תוכניות לימודים		
	יסודי	חטיבת ביניים	חטיבה עליונה
תנ"ך	תנ"ך בחינוך הממלכתי היסודי	תנ"ך בחינוך הממלכתי בחטיבת הביניים	תנ"ך בחינוך הממלכתי בחטיבה העליונה יחידות הרחבה
תרבות יהודית ישראלית	תרבות יהודית ישראלית (א'-ט')		
מחשבת ישראל	מחשבת ישראל בחינוך הממלכתי - מקצוע הרחבה יחידת השכלה כללית לכיתה י'		
	תורה שבעל פה ומשפט עברי בחינוך הממלכתי - מקצוע מורחב יחידת השכלה כללית לכיתה י'		

4. תכנית הלימודים בתרבות יהודית ישראלית

על פי תכנית הלימודים בתרבות יהודית-ישראלית, התכנית נועדה לחזק ולהעמיק את הזהות היהודית-ציונית-ישראלית של תלמידי מערכת החינוך הממלכתית, את תחושת השייכות שלהם, אחריותם ומחויבותם לעמם, למורשתם ולתרבותם.¹⁵

ברקע למסמך תכנית הלימודים נטען כי תחום דעת זה נועד לתת מענה לשינויים שחלו בעשורים האחרונים בחברה הישראלית ובמערכת החינוך הממלכתית. בעבר, כללו תכניות הלימודים בספרות עברית ובהיסטוריה של עם ישראל יחידות שונות שהוקדשו לתולדות עם ישראל וליצירה היהודית העיונית והספרותית בתקופות שונות, אך כבר שנים רבות פרקים אלה אינם כלולים כחובה בתכניות הלימודים. במקביל, לימודי תורה שבעל פה, שהיו מקובלים בעבר בבית הספר הממלכתי היסודי, נעלמו כליל.¹⁶

על פי תכנית הלימודים, הירידה החמורה במעמד של לימודי היהדות בחינוך הממלכתי תרמה להתגברות של תחושות ניכור הולכות וגוברות של תלמידים כלפי מורשתם, והיא שעמדה ברקע להקמת ועדת שנהר, שנועדה לטפל בנושא. תכנית הלימודים בתרבות יהודית ישראלית נועדה לתיקון מצב זה. ברקע לתכנית מודגש הצורך לתת מענה לגיוון הרחב של התלמידים במערכת החינוך הממלכתית, בין תלמידים הבאים מבתיים חילוניים שהקשר ליהדות עבורם הפך אתני בלבד, לבין תלמידים המגיעים מבתיים מסורתיים אשר אינם מוצאים בתכנית הלימודים הקיימת מספיק תכנים יהודיים משמעותיים.¹⁷

הלימודים על פי התכנית כוללים שלושה תחומים עיקריים: יצירות ויוצרים בארון הספרים היהודי, מעגלי חיים וחברה, ולוח השנה היהודי-ישראלי, כאשר בכל שנה ישנו דגש על נושאי לימוד שונים בכל תחום. תכנית הלימודים מציעה היקף שעות מומלץ ללימוד כל נושא. להלן שתי דוגמאות לנושאי הלימודים ולתכנים הנלמדים בהם:

¹⁵ משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, תכנית הלימודים [בתרבות יהודית-ישראלית](#) (א'-ט') בחינוך הממלכתי, ללא תאריך, עמ' 8.

¹⁶ שם, עמ' 10-11.

¹⁷ שם.

- **שבת** – נושא זה נלמד בכיתות ג' (10 שעות) ו-ז' (8 שעות), ובמסגרת זו נלמדים מקורות, ערכים והיבטים של השבת, מקורות השבת בתורה, אגדות חז"ל ומדרשים, מקורות הגות מודרנית העוסקים בשבת, שירה עברית וישראלית על השבת, טקסים כמו קבלת שבת, נרות, קידוש והבדלה, פיוטים, ונערך פרויקט אישי "השבת שלי", הנותן מקום לביטוי עצמי ולשיתוף במעגלים המשפחתיים והקהילתיים של כל תלמיד. המקורות והשירים המודרניים כוללים כתבים דתיים ושיאים דתיים, כמו הרב בן ציון עוזיאל והרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטו), חיים נחמן ביאליק, ברל כצנלסון, פרופ' אליעזר שבייד, אריק איינשטיין, אהוד בנאי ואביהו מדינה.
- **תפילה** – נושא זה נלמד בכיתה ה' (18 שעות). במסגרת זו לומדים התלמידים על סידור התפילה ומחזור התפילה, על בית הכנסת, על סוגי ברכות: נהנין, ברכת המזון, ברכות השחר, ברכת האילנות, ברכת הגומל, על סוגי התפילות: שחרית, מנחה, מעריב, מוסף, נעילה, תפילת עמידה, שמונה עשרה וקדושה, תפילת הגשם ותפילת הדרך, קדיש, תפילה בציבור ומניין, טלית ותפילין, קריאה בתורה.

נדגיש כי האמור לעיל מתייחס לנושאי הלימוד על פי תכנית הלימודים, וכי אין בידינו בשלב זה מידע או נתונים על יישום התכנית בבתי הספר בפועל. יש לציין כי גם תכנית הלימודים בתנ"ך בכיתה א' כוללת, כהכנה לטקס קבלת ספר התורה בסוף השנה, הצעה לפעילויות כגון ביקור בבית הכנסת ולימוד על התפילות והיכרות עם תשמישי קדושה כגון: ציצית, תפילין, מזוזה, ספר התורה, ושופר. כאמור, לפי המסמכים המסדירים את חובת הלימודים, אין חובה ללמד את מקצוע התנ"ך בכיתה א'.¹⁸

4.1 התפתחות תחום לימודי תרבות יהודית-ישראלית במשרד החינוך¹⁹

בשנת 1991 מונתה ועדת שנהר לשם בדיקת מצב לימודי היהדות בחינוך הממלכתי, והגישה את הדוח המסכם את עבודתה לשר החינוך בשנת 1994.²⁰ הוועדה הגיעה למסקנה שמעמדם של מקצועות היהדות ירד בכל שלבי החינוך,²¹ והמליצה לאמץ כמה עקרונות בתהליך הלמידה שמטרתם לקרב את תלמידי החינוך הממלכתי אל היהדות. מאז פרסום דוח שנהר התחוללו בתחום לימודי היהדות בחינוך הממלכתי תמורות רבות. על פי תשובת משרד החינוך לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת עבור מסמך שהוכן בנושא ב-2018, אלה עיקריהם:²²

- בשנת 1999 הוקם **מטה שנהר-קרמניצר** ליישום המלצות דוח שנהר (והמלצות דוח קרמניצר לחיזוק התודעה האזרחית המשותפת). המטה הפעיל תוכניות לשלבי החינוך השונים, חלקן תוכניות העשרה וחלקן תוכניות חובה.

¹⁸ משרד החינוך, אתר תנ"ך ממלכתי, [תכנית הלימודים בחינוך היסודי \(כיתות א'-ו'\)](#), כניסה: 18 בינואר 2023.

¹⁹ סעיף זה מבוסס בעיקרו על עדו אבגר, [מידע על מעורבות גורמים חיצוניים בפעילות חינוכית במוסדות חינוך – עדכון והרחבה, בדגש על פעילות בתחום הוראת היהדות](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 בינואר 2018, עמ' 9-10.

²⁰ ועדת שנהר, "עם ועולם": תרבות יהודית בעולם משתנה, המלצות הוועדה לבדיקת מצבם של לימודי היהדות בחינוך הממלכתי, אוגוסט 1994.

²¹ ירידה זו באה לידי ביטוי על פי דוח הוועדה בצמצום שעות ההוראה; בירידה במספר התלמידים שבחרו להיבחן במקצועות היהדות נוסף על לבחינות החובה ובמספר הסטודנטים שבחרו ללמוד ולהכשיר את עצמם להוראה במקצועות אלו; בקושי לפתח תוכניות לימודים ודרכי עבודה חדשניות בתחום.

²² יובל סרי, מפמ"ר תרבות יהודית-ישראלית במשרד החינוך, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 בדצמבר 2017.

- בשנת 2003, בתקופת כהונתה של שרת החינוך לימור לבנת, החלה לפעול **תוכנית מאה המושגים** במורשת, ציונות ודמוקרטיה, שיועדה לתלמידי חטיבות ביניים בבתי ספר דוברי עברית וערבית. המושגים הותאמו לכל מגזר. היקף התוכנית היה כשעה שבועית בכל כיתה.
- באותה תקופה הונהג תקציב ייעודי לתגבור לימודי יהדות (תלמ"י) בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי. תקציב זה נועד לסייע לבתי ספר להרחיב תוכניות ביהדות, למשל על ידי הוספת שיעורים ופעילויות חווייתיות מעבר לתוכניות הלימודים הקבועות.
- בשנת 2008, בתקופת כהונתה של השרה יולי תמיר, גובש מתווה להוראת תרבות ישראל. עקרונות התוכנית היו פלורליסטיים-ערכיים בדגש על רלוונטיות ואקטואליות בנושאים מגוונים כמו מעגל המשפחה, מעגל החברה ומעגל הקהילה. התוכנית נלמדה בהיקף של שתי שעות לימוד שבועיות בכיתה ז' ושעת לימוד אחת בכיתה ח'.
- בשנת 2010, בתקופת כהונתו של השר גדעון סער, פותחה תוכנית לימודים חדשה – תרבות ישראל ומורשתו. התוכנית נקבעה כמקצוע חובה בכיתות ה'–ח' בהיקף של 2–4 שעות לימוד שבועיות בכיתות בית הספר היסודי ו-4 שעות לימוד שבועיות בחטיבת הביניים.
- בשנת 2014, בתקופת כהונתו של השר שי פירון, החל פיתוח תוכנית לימודים חדשה בתרבות יהודית-ישראלית לכיתות א'–ט'. התוכנית אושרה והטמעתה כמקצוע ליבה החלה בתקופת כהונתו של שר החינוך נפתלי בנט, החל משנת הלימודים תשע"ז (2016/17).

בתשובת משרד החינוך ב-2018 צוין כי מקצוע הלימודים החדש הוא שיאו של תהליך שהתרחש במשך כ-25 שנה. **את עקרונות המקצוע קבעו חברי ועדת המקצוע והם תואמים את רוח ועדת שנהר**. לפי תשובת המשרד, ביצירת תוכנית הלימודים החדשה המשרד למעשה לקח אחריות מלאה להוראת התרבות היהודית-ישראלית עד כיתה ט'. כמו כן **הקמת המקצוע יצרה פיקוח כולל ומסודר על כלל לימודי היהדות הפורמליים בכיתות א'–ט' בבתי הספר הממלכתיים** – תכנית לימודים מוגדרת, ספרי לימוד מפוקחים ומאושרים של המשרד, הכשרות מורים והשתלמויות מפוקחות שהמשרד מוביל, כבכל מקצוע אחר.²³ חוזר המנכ"ל המתווה את הוראת הנושא קובע כי **את המקצוע החדש ילמדו מורים מצוות בית הספר בלבד**.²⁴ כדי לאפשר התמקצעות של המורים בהוראת המקצוע, נפתחו ברחבי הארץ מסלולים להרחבת הסמכה ולתואר שני המותאמים לתחום.²⁵

²³ יובל סרי, מפמ"ר תרבות יהודית-ישראלית במשרד החינוך, מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 בדצמבר 2017.
²⁴ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל, הוראת קבע מס' 0216 – החלפה, [לימודי תחום הדעת תרבות יהודית-ישראלית בחינוך הממלכתי](#), 6 במאי 2019.

²⁵ עדו אבגר, [מידע על מעורבות גורמים חיצוניים בפעילות חינוכית במוסדות חינוך – עדכון והרחבה](#), בדגש על פעילות בתחום הוראת היהדות, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 בינואר 2018, עמ' 9-11.

יש לציין כי מלבד הוראת המקצוע בשגרה על ידי צוות בית הספר, חוזר המנכ"ל בנושא מעודד פעילויות התנסות והעשרה חווייתיות.²⁶ לשם כך הקצה משרד החינוך בשנים תשע"ז-תשפ"ב תקציב ייעודי לסבסוד פעילות חווייתית לתלמידים לחיזוק הזהות היהודית-ישראלית, תקציב ששולב החל משנת הלימודים תשפ"ג בתקציב גפ"ן.²⁷ **במערכת גפ"ן סל ייעודי לתחום הדעת תרבות יהודית ישראלית, שבו על כל בית ספר להשקיע לפחות 1% מתקציב הגפ"ן שלו.**²⁸

---

²⁶ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל, הוראת קבע מס' 0216 – החלפה, [לימודי תחום הדעת תרבות יהודית-ישראלית בחינוך הממלכתי](#), 6 במאי 2019.

²⁷ משרד החינוך, [הפעילות החווייתית בנושא תרבות יהודית-ישראלית](#), כניסה: 18 בינואר 2024.

²⁸ משרד החינוך, [חוזר מפמ"ר תרבות יהודית ישראלית – תשפ"ז](#), יולי 2023, עמ' 9.